

<http://dx.doi.org/10.16926/p.2016.25.36>

Ilona ŻEBER-DZIKOWSKA
Elżbieta BUCHCIC

Szansy oraz zagrożenia edukacyjne zglobalizowanego świata

Słowa kluczowe: globalizacja, szansy, zagrożenia, edukacja, szkoła, proces dydaktyczny, pedagogika, nauczyciel.

Wstęp

Proces globalizacji i jego konsekwencje docierają również do pedagogiki, zarówno do jej warstwy teoretyczno-pojęciowej, jak i obszaru praktyki nauczania i wychowania.

Bardzo wiele czynników i argumentów przemawia za tym, aby przedstawiciele myśli pedagogicznej zwrócili szczególną uwagę na implikacje procesów globalizacji, które wywierają bezpośredni wpływ na wychowanie i nauczanie. Warto, aby pedagodzy zadali sobie pytanie, jakie następstwa przyniesie globalizacja dla społecznych celów wychowania i nauczania oraz dla systemu aksjologii wychowawczej. Drugie priorytetowe pytanie jest następujące: co rozumiemy pod pojęciem globalizacji na gruncie teorii i praktyki wychowania, a co ono oznacza w odniesieniu do funkcji społecznej wychowania i jakie kierunki wyznacza dla edukacji?¹

Należy zastanowić się także, czy zjawisko globalizacji ma wpływ na procesy rozwojowe dzieci i młodzieży w polskich placówkach oświatowych. Globalizacja opiera swoją skuteczność również na przeświadczeniach, że jedyną godną zaufania prawdą jest liczba, a podstawą sądu może być tylko rachunek. A przecież nauka jest jedynym systemem zdolnym tworzyć prawdę.

¹ T. Pilch, *Nadzieje i zagrożenia globalizacji*, cz. 1, „Horyzonty Wychowania” 2005, nr 4, s. 260.

Wpływ globalizacji gospodarczej na oświatę i jej politykę

Pedagogika powinna zainteresować się tym zjawiskiem i jego konsekwencjami z wielu względów. Pierwszym z nich jest wpływ globalizacji gospodarczej na oświatę i jej politykę. Oddziaływanie to widać w pozornej racjonalizacji instytucjonalnej struktury szkolnictwa, np. rachunek ekonomiczny, który znajduje się w erze globalizacji, jest często kryterium rozstrzygającym. Dyktuje, a nawet narzuca, likwidację małych i nieefektywnych szkół oraz zajęć rozwojowych. Z życia społecznego znikają często instytucje oraz mechanizmy integrujące i identyfikacyjne dla społeczeństwa lokalnego, które regulują pozytywne zachowania społeczne. Tempo, jakie narzucono rozwojowi, i wyścig konkurencyjny przyczyniły się do skrócenia toku studiów i nacisku na kształcenie przede wszystkim umiejętności oraz odrzucenie działań wychowawczych².

Pedagogika jako nauka nie może zostać obojętna na obywatelskie, społeczne skutki procesów globalizacji ekonomicznej. Wywołuje ona wiele zjawisk pozytywnych, ale niesie również wiele negatywnych, a nawet destrukcyjnych społecznie konsekwencji, takich jak:

- rozwarstwienie społeczne,
- marginalizację grup oraz regionów,
- koncentrację bogactwa i masowego wykluczenia.

Z wymienionych symptomów tego zjawiska wynikają poważne konsekwencje dla wychowania społecznego.

Świat w XXI wieku został podporządkowany działaniom ekonomicznym, technicznym, kulturowym, jak również edukacyjnym. Taki obrót rzeczy spowodował, że nastąpiły różnego rodzaju procesy cywilizacyjne, w tym proces globalizacji.

Termin „globalizacja” pojawił się pod koniec lat. 80. XX wieku. Nawiązywał do rewolucji politycznej, która likwidowała dwubiegowość świata gospodarczego, polegającą na współwystępowaniu gospodarki socjalistycznej i kapitalistycznej. W tym czasie globalizacja określała dążność do tworzenia jednolitych rynków finansowych, co objawiało się eliminowaniem barier ograniczających rozwój gospodarki światowej, których symbolem były granice państwowe. Według Piotra Sztompki, globalizacja to

proces zagęszczania i intensyfikowania się powiązań i zależności ekonomicznych, finansowych, politycznych, militarnych, kulturowych, ideologicznych między społeczeństwami. Prowadzi on do uniformizacji świata w wyżej wymienionych zakresach. A odzwierciedla się w pojawieniu więzi społecznych, solidarności oraz tożsamości w skali ponadlokalnej i ponadnarodowej³.

² Tamże, s. 261.

³ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2012, s. 671.

Natomiast Zygmunt Bauman stwierdza, że globalizacja we współczesnych warunkach oznacza „nieunikniony los świata, a także nieuchronny proces, który dotyczy każdego z nas”⁴.

Do nieodłącznych cech globalizacji zalicza między innymi:

- kurczący się czas i przestrzeń,
- tworzenie światowych rynków gospodarczych, handlowych oraz finansowych,
- powstanie ponadpaństwowych struktur politycznych i militarnych,
- uproszczenie kultury masowej,
- integracja podzielonych dawniej państw,
- postęp w zakresie szybkiego przekazywania i wymiany informacji w skali ogólnoświatowej.

Ściśle mówiąc, globalizacja nie jest jedynie zagadnieniem ekonomicznym, lecz ma swoje miejsce również w procesach, które zachodzą w polityce, edukacji oraz w kulturze. Możemy uznać, że globalizacja obejmuje wszystkie dziedziny życia człowieka, a w szczególności postęp naukowy, techniczny, uwarunkowania demograficzne, zdrowie, kulturę oraz edukację. Globalizacja powiązana została z dobrami kulturowymi, z systemami wartości, jak również z ofertami edukacyjnymi, które są kierowane szczególnie do młodego pokolenia i prowadzą do normalizacji, zmniejszenia różnorodności oraz uporządkowania. Należałoby wspomnieć i zwrócić uwagę, iż globalizacja zmniejsza poczucie izolacji, które występuje w licznych krajach rozwijających się, oraz zapewnia swoim mieszkańcom dostęp do różnorodnej wiedzy. Wskutek globalizacji wiele osób żyje dziś dłużej, a poziom ich życia jest znacznie wyższy. Dawne problemy, wydarzenia otaczające ludzi, przyjmowały postać wąskiego obszaru, z biegiem lat i pod wpływem globalizacji rozprzestrzeniły się na skalę międzynarodową, przyjmując charakter ogólnoświatowy, inaczej mówiąc, globalny. Człowiek, jako jednostka zamieszkująca dane państwo zmieniał się, przeobraził w obywatela mieszkańca świata.

Globalizacja pociąga za sobą wiele pozytywnych cech, ale również niesie przy tym masę zagrożeń. Dobrze przystosowane społeczeństwo potrafi skorzystać z dobrodziejstw globalizacji i przeciwdziałać zjawiskom, które mają niekorzystny wpływ. Wprowadzone w życie najnowsze osiągnięcia naukowe uzyskały niespotykany dotychczas poziom w życiu codziennym człowieka, łatwość w komunikowaniu się i szybkość porozumiewania się ludzi na dużych odległościach spowodowały zmniejszenie się barier w obecnym świecie. Taka fala procesów w sferze nauki, kultury i gospodarki wywołała nieodwracalne zmiany na obszarze całej kuli ziemskiej.

Głównym zadaniem globalizacji było dawanie równych szans wszystkim ludziom, niestety okazało się, że stała się ona źródłem podziałów oraz różnic mających swoje miejsce na różnych płaszczyznach. Przedmiotem globalizacji stał się rozmiar posiadanej wiedzy, położenie społeczne, wysokość zarobków, zawód

⁴ M.J. Szymański, *Edukacyjne wyzwania globalizacji*, „Edukacja” 2002, nr 4, s. 5.

oraz bycie konkurencyjnym w wielu dziedzinach. Kraje oraz osoby, które nie nadążają za procesami globalizacji, nie mogą korzystać z ich dóbr, czego efektem jest marginalizacja niektórych grup społecznych, takich jak osoby niezdolne do podjęcia pracy zarobkowej.

Jednym z fundamentów współczesnej globalizacji jest postęp naukowy. Możemy powiedzieć, że edukacja jest nadzieją współczesności, lecz sama jest ogromnie zagrożona pod wpływem szybkich przemian, jakie następują w świecie. Globalizacja wymusza typ człowieka, który może sprostać trudnym okolicznościom i zadaniom. Człowieka, który może podołać skomplikowanym zadaniom, odpowiedzialnego, mądrego, umiającego krytycznie wybierać i osądzać oferty kulturalne wedle globalnych zasad. Warto powołać się na słowa Ryszarda Pachocińskiego, który sugeruje nam, że terażniejsza

szkoła jeszcze nie jest przygotowana do współczesnych wyzwań cywilizacyjnych. Ponieważ zbyt wolno reaguje na zmiany. Problemy i trudności wynikają przede wszystkim stąd, że współczesne systemy oświatowe nadal koncentrują się na zaspakajaniu potrzeb edukacyjnych społeczeństw rolniczych i przemysłowych⁵.

Możemy wyrazić smutną refleksję, że konwencjonalne procesy uczenia nie odpowiadają potrzebom obecnej cywilizacji.

Federico Mayor twierdzi, że „konwencjonalne systemy i formy edukacji nie nadążają za realiami ekonomicznymi i społecznymi”⁶. Nie sprawdza się system, który nie przygotowuje młodych ludzi do funkcjonowania we współczesnym świecie, ponieważ nie poddaje się tak szybkim procesom globalizacyjnym. W dzisiejszych czasach nie wystarczy umiejętność czytania, pisania i liczenia. Człowiek zmuszony zostaje do przyswojenia nowej wiedzy, zdobywania umiejętności poznawczych wyższego rzędu, które są pomocne w rozwiązywaniu problemów i podejmowaniu decyzji. Jest to bardzo odpowiedzialne zadanie, jakie leży przed terażniejszym człowiekiem.

Współczesność to obszar totalnej kontroli, a nowoczesność kładzie bardzo duży nacisk na podporządkowanie świata władzy człowieka. Dlatego w czasach globalizacji istnieje rosnące zapotrzebowanie na autorytet. W konsekwencji tego zjawiska wzrasta rola ekspertów, wyspecjalizowanych w wąskich dziedzinach wiedzy i umiejętności. Przy czym systemy eksperckie nie ograniczają się do technicznej ekspertyzy, ale obejmują relacje społeczne i sekrety osobowości. Z drugiej jednak strony specjalizacja sprawia, że sami eksperci, poza własną wąską dziedziną, w większości sytuacji pozostają laikami i nie są w stanie przewidzieć wszystkich konsekwencji, jakie wiążą się z zastosowaniem „najnowszych osiągnięć”, opracowanych w dziedzinie ich kompetencji⁷.

⁵ R. Pachociński, *Oświata XXI wieku. Kierunki przeobrażeń*, Warszawa 1999, s. 71.

⁶ M. Leśniak, *Edukacja na tle procesów globalizacji*, „Nowa Szkoła” 2009, nr 6, s. 14.

⁷ A. Oleszkowicz, A. Seneko, *Psychologia dorastania: zmiany rozwojowe w dobie globalizacji*, Warszawa 2013, s. 15.

Globalizacja w swych procesach i przemianach stawia przed edukacją wiele szans, jak i zagrożeń. Ks. Janusz Mastalski w swoim artykule pt. *Szkoła wobec wyzwań globalizmu* przedstawia następujące szanse oraz zagrożenia czyhające na szkołę oraz edukację w dobie globalizmu:

Możliwości oraz szanse szkoły:

1. Powrót do relacji mistrz–uczeń

Aby ta relacja mogła zaistnieć, konieczne jest, aby nauczyciel miał dobre stosunki ze swoimi wychowankami, które opierałyby się na wzajemnej życzliwości i zrozumieniu. Dobry nauczyciel-wychowawca musi stale wzbogacać swoją wiedzę o świecie, udoskonalać własny system wartościowania.

2. Likwidacja uprzedzeń

Globalizacja stwarza szanse szkole na wprowadzenie swych wychowanków w tajniki dobrze pojętej tolerancji interpretowanej jako szacunek dla wolności innych ludzi, ich myśli oraz sposobu życia (życzliwość i wyrozumiałość). Szkoła na co dzień mierzy się z tolerancją, zarówno z pozytywną, jak i negatywną (tolerancja mniejszości seksualnej, propozycja nienoszenia przez mułmanki chust czy żydowskich jarmulek). Tolerancja powinna opierać się na dialogu, umiejętności akceptacji, zrozumienia oraz aprobacie inności i oryginalności.

3. Integracja środowiska szkolnego

Pozwoli niepełnosprawnym dzieciom na zdobycie wszystkich stopni szkolnictwa, wzrastanie w gronie zdrowych rówieśników.

4. Likwidacja lęku przed aksjologią

Według prof. Kazimierza Denka „edukacja szkolna i nauki o niej stają przed koniecznością niesienia pomocy nauczycielom, uczniom i ich rodzicom w poznawaniu, odkrywaniu, odczuwaniu, rozumieniu i preferowaniu wartości, świadomym w ich wyborze i dążeniu ku ich realizacji”⁸. Należy na nowo uświadomić wszystkie podmioty edukacyjne, że aksjologia nie zniewala, ale nakreśla nowe horyzonty i perspektywy wychowawcze.

5. Stworzenie szkoły nowoczesnej

Szkoła otwarta na zmiany, promująca rozwój dzieci.

6. Reedukacja rodziców

Prowadząca do poprawy relacji rodzic–szkoła (pokonanie barier dotyczących uprzedzeń i stereotypów).

7. Kształtowanie systemu motywacyjnego

Jak stwierdza Włodzimierz Szewczuk: „kształtowanie osobowości wychowanka, opanowywanie przez niego wiedzy o świecie i sposobach postępowania, staje się tym skuteczniejsze, im wszechstronniejsza i słynniejsza jest

⁸ J. Mastalski, *Szkoła wobec wyzwań globalizmu*, „Wychowanie na co Dzień” 2007, nr 7–8, s. 19.

aktywizująca go motywacja”⁹. Motywację interpretuje się najczęściej w kontekście osobowości, jako jeden ze składników jej struktury, lub zespół cech kierunkowych, które wzmacniają kierunek aktywności i działania jednostki. Poprzez umiejętne stosowanie wzmocnień doprowadza się wychowanka do podjęcia decyzji wynikających z uwewnętrznionych motywów.

8. Transcendowanie siebie

Nauczyciele oraz uczniowie muszą uwierzyć, iż mogą więcej, niż im się wydaje. Taka postawa pozwoli na efektywniejsze uczestnictwo w procesie kształcenia, rozwinię w nich kreatywność.

Zjawiska zagrażające światu zglobalizowanemu (współczesna szkoła):

1. Psychobójstwo

To wszelkie czynniki, które wpływają na dysfunkcyjność ludzkiej psychiki. Człowiek staje się mniej odporny na negatywne bodźce. Zauważyć można, iż wielu młodych ludzi staje się tzw. pokoleniem *stand by*, które ciągle jest gotowe na zmianę, na nowość.

2. Chaos aksjologiczny

Globalizacja zgłasza zapotrzebowanie na określony typ człowieka o charakterystycznie zredukowanej sferze duchowej i egzystencjalnej. Dlatego też szkoła nie może wycofywać się ze sfery aksjologicznej w procesie edukacyjnym. W takiej sytuacji następujące wartości: dobro, prawda i piękno, stają się względne, a „sceptycyzm towarzyszący globalnemu nastolatkowi może prowadzić do tworzenia własnej wizji świata, w którym wzrasta znaczenie indywidualnego wyboru etycznego jako czynnika będącego w stanie wpływać na bieg historii”¹⁰.

3. Samotność – dotykająca nastolatka w dobie globalizmu

To „jakiś stan niespełnienia człowieka, będący poniekąd wynikiem wewnętrznego rozdarcia między potrzebą odrębności Ja a potrzebą wspólnoty My”¹¹. Dziecko samotne staje się podatne na zranienia, lęki oraz wpada w panikę, gdy pozostaje sam na sam z problemami, które spotyka. Skutkami tego stanu są problemy w budowaniu trwałych i poprawnych relacji z drugą osobą, ucieczka w świat fantazji.

4. Implozja środowiska wychowawczego (rodzina)

Współczesna rodzina zmaga się z wieloma patologicznymi zjawiskami, takimi jak: nietrwałość związków małżeńskich, zwiększająca się liczba rodzin niepełnych, zrywanie więzi międzypokoleniowych. Rodziny patologiczne, rozbite (rozwód, separacja itd.) mogą być środowiskiem, w którym rodzi się doświadczenie wyobcowania. Często w rodzinach brakuje dialogu między rodzicami a dziećmi.

⁹ Tamże, s. 20.

¹⁰ Tamże, s. 17.

¹¹ Tamże.

5. Kłopoty z tożsamością

Współczesna szkoła stoi przed dylematem: uczyć czy wychowywać, bądź – nauczając, wychowywać? Nauczyciele muszą coraz więcej czasu poświęcać na działania detoksykacyjne, czego skutkiem jest zmniejszenie możliwości kształtowania wśród uczniów pozytywnych postaw. Wiesław Andrukowicz stwierdza, że

właściwa edukacja człowieka powinna uwzględnić równowagę między ekstraspekcją i introspekcją, recepcją i percepcją, jak również równowagę w działaniu na przedmiotach realnych i abstrakcyjnych, w formowaniu się JA empirycznego i transcendentalnego, rozumieniu zjawisk i pojęć, udziału w kulturze materialnej i duchowej oraz w tworzeniu języka zamkniętego i otwartego¹².

Ta równowaga coraz częściej zostaje zaburzona.

6. Paradoks ekologiczny

„Z jednej strony istnieje moda na edukację prozdrowotną, a z drugiej funkcjonuje społeczne przyzwolenie na toksyczny styl życia”¹³. Mimo walki z zanieczyszczeniami obserwuje się nieporadność współczesnego człowieka z poprowadzeniem życia ekologicznego (symbiozy ze środowiskiem naturalnym).

7. Psychomanipulacja

To kolejne negatywne zjawisko, które zagraża edukacji. Polega ono na „włamaniu się do umysłu jakiejś osoby w celu wprowadzenia doń (nowej) opinii lub spowodowania (nowego) zachowania w taki sposób, że osoba manipulowana nie zdaje sobie sprawy z tego, że nastąpiło włamanie”¹⁴. Media oraz środowisko rówieśnicze uczą swych wychowanków psychomanipulacji.

Najczęściej wymieniane w literaturze szanse oraz zagrożenia edukacyjne zglobalizowanego świata to:

Szanse dla edukacji:

- szybkie rozpowszechnienie nowych informacji o programach np. dydaktycznych,
- dostęp i szeroki wybór ofert edukacyjnych,
- szybki postęp technologii informacyjnych, mający wpływ na nauczanie i uczenie się,
- umożliwienie poznawania nowych cywilizacji, kultur.

Zagrożenia dla edukacji:

- konkurencja występująca w szkole,
- bardzo duża presja na osiągnięcie sukcesu,

¹² Tamże.

¹³ Tamże, s. 18.

¹⁴ Tamże, s. 19.

- niszczenie więzi grupowych i rodzinnych,
- występowanie zjawiska stresu związanego z ciągłym pragnieniem sukcesu,
- nierówności w dostępie do edukacji związane z dochodami rodziny.

Warto zastanowić się nad słowami Josepha E. Stiglitz, który twierdzi, że „globalizacja sama w sobie nie jest ani czymś dobrym, ani czymś złym. Ma moc uczynienia czegoś niezwykłego dobrego”¹⁵. Niestety, w systemie edukacji globalizacja wymusza nowe zmiany, które nie zawsze są podejmowane przez szkołę.

Edukacja formalna w swoim zakresie działań czyni to, co od zawsze:

- upowszechnia wiedzę,
- kształtuje umiejętności,
- wprowadza młode pokolenia w świat wartości,
- ukazuje wzorce,
- uczy pracy nad sobą,
- wprowadza w kulturę,
- daje przygotowanie zawodowe.

W gwałtownie zmieniającym się świecie trudno wyobrazić sobie pewność nauczycieli i wychowawców co do słuszności głoszonych poglądów. Szkoła w coraz mniejszym stopniu pozostaje instytucją przekazu i wpajania encyklopedycznej wiedzy, bardziej niż kiedyś staje się warsztatem pracy twórczej. Wyrazem tego jest pojawienie się koncepcji szkoły jako organizacji uczącej się. Wiąże się to ze zrozumieniem istoty zmiany i rozszerzaniem zdolności organizacji do przewidywania własnej przyszłości¹⁶.

Szkoła, aby tak funkcjonować, potrzebuje zmian systemowych i zmiany kultury szkoły, lepszego dostosowania podstawy programowej i programów do potrzeb uczniów, doskonalenia nauczycieli. Instytucja ta jako organizacja na podstawie własnych diagnoz, swojej samooceny, własnego potencjału i energii, umiejętności planowania rozwoju ma być czynnikiem sprawczym ogólniejszego, powszechnego rozwoju edukacyjnego. W tym zakresie szkoła jako instytucja staje się siłą napędową rozwoju szkolnictwa¹⁷.

Zmiany modelu i koncepcji pracy szkoły są potrzebne i możliwe, ale nie mogą one być ostateczną odpowiedzią na procesy przemian, do których także zaliczamy globalizację. Szkoła jest instytucją ważną i niezbędną, przynajmniej w pewnych okresach życia człowieka, ale edukacja jednostki i społeczeństwa dokonuje się również poza nią. Edukacja pozaszkolna, formalna i nieformalna, celowa lub niezamierzona, specjalnie organizowana lub spontaniczna staje się coraz ważniejsza dla kształtowania świadomości ludzi. Jeszcze nie tak dawno zawdzięczano wyłącznie szkole kształtowanie zachowań i umiejętności człowieka, dziś jednak zależy to również od innych miejsc aktywności, a praca nad sobą

¹⁵ J.E. Stiglitz, *Globalizacja*, Warszawa 2005, s. 35.

¹⁶ M.J. Szymański, *Edukacyjne wyzwania globalizacji*, „Edukacja” 2002, nr 4, s. 7–8.

¹⁷ I. Nowosad, *Szkoła jako siła napędowa rozwoju szkolnictwa*, „Nowa Szkoła” 2002, nr 4, s. 6.

w warunkach coraz większej dostępności środków wspomagających procesy uczenia się daje znaczne efekty¹⁸.

W Polsce w dyskusjach o tym, jacy nauczyciele są potrzebni, zwraca się uwagę wyłącznie na formalny poziom wykształcenia lub określone kompetencje, z czym wiąże się zagubienie tematów takich, jak: osobowość, wzór osobowy pedagoga, autorytet nauczyciela i wychowawcy, itp. W debacie publicznej o uczniach dominują wątki świadczące o społecznym niezadowoleniu lub zaniepokojeniu sytuacją dziecka (fobie szkolne, przemoc w szkole i poza nią, przeciążenie obowiązkami pozalekcyjnymi, brak wystarczającej aktywności fizycznej). Urzeczywistnienie prawidłowo wytyczonych celów edukacji, która uczestniczy w zmieniającym się świecie, bez wątpienia jest jedną z głównych dróg do budowania pomysłnych perspektyw dla jednostki i społeczeństwa. Wymaga ona odwołania się do odpowiedzialności obecnych polityków i osób sprawujących funkcje kierownicze w administracji państwowej.

Edukacja może stanowić właściwą odpowiedź na wyzwania globalizacji, pod warunkiem, że całe społeczeństwo, a nie tylko nauczyciele i rodzice, traktować ją będzie jako dziedzinę priorytetową, mającą żywotnie znaczenie dla przyszłości każdego człowieka, każdej grupy społecznej oraz całej ludzkości¹⁹.

Mirosław J. Szymański, rozważając rolę współczesnej edukacji, twierdzi, iż

urzeczywistnienie nawet prawidłowo wytyczonych celów edukacji, która w bardziej złożonym i zmiennym świecie bez wątpienia jest jedną z głównych dróg budowania pomysłnych perspektyw jednostki i społeczeństwa, wymaga silniejszego odwołania się do poczucia odpowiedzialności obecnych i przyszłych polityków, przedsiębiorców, osób sprawujących funkcje kierownicze w administracji państwowej, terenowej, w organizacjach, stowarzyszeniach i instytucjach niepublicznych. Odnosi się to także do intelektualistów i innych osób mających pozycje opiniotwórcze²⁰.

W postępie gospodarczym, technologicznym, cywilizacyjnym, jaki niesie ze sobą globalizacja, ważnym procesem jest rozwój oraz doskonalenie kwalifikacji przez ludzi, gdyż od zasobu ich wiedzy i umiejętności zależy produktywność, efektywność i konkurencyjność. N. Juskiewicz uważa, że

wyniki funkcjonowania systemu nauki i szkolnictwa, w postaci ilości i jakości kadr na każdym poziomie przygotowania zawodowego, są czynnikiem decydującym o kierunkach i poziomie rozwoju gospodarczego i społecznego²¹.

Jacek Grodzicki stwierdza:

Edukacja warunkuje poprawę życia, ponieważ podnosi jego jakość i prowadzi do zwiększenia korzyści społecznych. Oświata zwiększa poziom produktywności i kreatywności jednostek, dając impuls do nowych inicjatyw, wyzwalając przedsiębiorczość i postęp

¹⁸ M.J. Szymański, dz. cyt. s. 8.

¹⁹ Tamże, s. 9–10.

²⁰ Tamże, s. 9.

²¹ N. Juskiewicz, *Nauka i technika jako czynnik rozwoju Poznania*, Poznań 1999, s. 211.

techniczny. Zauważono także, że żadnemu państwu współczesnego świata nie udało się podtrzymanie ekonomicznego rozwoju bez znacznej inwestycji w kapitał ludzki²².

Procesy globalizacji niosą ze sobą zarówno zagrożenia, jak i szanse. Wielorakość wpływów, szybkość zmian, od których jest zależny obecnie młody człowiek, działa często niepoprawnie na stosunki międzyludzkie i wzorce kulturowe. Zmiany te są wyjątkowo ożywione w zakresie bytowych warunków życia, jakości edukacji, dostępu do dóbr konsumpcyjnych, stylu życia i uznawanych powszechnie norm wartości.

Globalizacja daje z jednej strony nowe możliwości przyszłej kariery zawodowej młodego pokolenia, a z drugiej strony staje się przyczyną wzrostu bezrobocia. W tych okolicznościach pedagogika musi preferować przygotowanie młodych ludzi do wszechstronnej aktywności w świecie szybkich zmian i uniwersalnych wartości. Dotychczasowy system edukacji przygotowywał człowieka do wykonywania z góry zadanych obowiązków i poleceń, bez możliwości wyrażania swojego zdania. Priorytetowym elementem współczesnego działania jest umiejętność samodzielnej pracy, stawianie sobie celów, dążenie do ich realizacji, podejmowanie własnych decyzji, praca w zespole i nie tylko kompetencje poznawcze, lecz również sprawność wykorzystania dostępnej nam wiedzy do twórczego rozwiązywania problemów. W dzisiejszych czasach ważna jest odwaga i odpowiedzialność za wykonywane zadania, umiejętność kierowania osobami samodzielnie podejmującymi decyzje, zarządzanie konfliktem oraz twórcze rozwiązywanie problemów i ciągłe zapotrzebowanie na nową wiedzę.

Zauważono, iż rola wiedzy w podnoszeniu konkurencyjności gospodarki jest ogromna, w 2000 roku przyjęto zatem w całej Unii Europejskiej tzw. strategię lizbońską. Głównym jej celem jest rozwój gospodarki, która oparta powinna być na wiedzy, oraz stwarzanie warunków do wzrostu przedsiębiorczości. Możliwość osiągnięcia tego celu dawały działania edukacyjne, które zostały przedstawione w programie *Edukacja i szkolenia 2010*, przyjętym przez ministrów edukacji Unii Europejskiej i Komisję Europejską w 2002 roku.

Głównymi celami i założeniami tego programu były:

- poprawa jakości i efektywności systemów edukacji UE wobec nowych zasad społeczeństwa opartego na wiedzy oraz zmieniających się metod i treści nauczania i uczenia się,
- działania na rzecz zwiększenia [możliwości] zdobycia i utrzymania zatrudnienia oraz rozwoju zawodowego,
- lepsze dostosowywanie edukacji do potrzeb pracy zawodowej i wymagań społeczeństwa oraz sprostanie wymaganiom wynikającym z globalizacji²³.

Jedną z najważniejszych funkcji państwa jest zagwarantowanie młodemu pokoleniu odpowiedniego i równego dostępu do nauki w szkole. Dobre wykształcenie społeczeństwa jest najbardziej opłacalną lokatą. Edukacja powinna wykreować jednostkę gotową do korzystania z nowoczesnych technologii, zdobywcy cywilizacyjnych, twórczą i chętną do dalszego rozwoju.

²² J. Grodzicki, *Edukacja czynnikiem rozwoju gospodarczego*, Toruń 2000, s. 6.

²³ *Strategia rozwoju i edukacji na lata 2007–2013*, MENiS, Warszawa 2005.

Zdaniem Ryszarda Pachocińskiego –

Tradycyjna szkoła nie jest przygotowana do podejmowania współczesnych wyzwań cywilizacyjnych. Zbyt powoli reaguje na dokonujące się zmiany. Trudności wynikają przede wszystkim stąd, że systemy oświatowe nadal koncentrują się na zaspokajaniu potrzeb edukacyjnych społeczeństw rolniczych i przemysłowych. Szkoła przyszłości musi więc pomóc uczniom w krytycznym postrzeganiu rzeczywistości, w odkrywaniu, analizie i interpretowaniu pojęć i znaczeń²⁴.

Edukacja powinna pomagać uczniom w odnalezieniu się w świecie kultury i rozumieniu sytuacji społecznej. Należy dać im możliwość rozwoju postaw pozwalających na świadome tworzenie rzeczywistości. Perspektywa takiego rozwoju powinna być dostępna dla wszystkich, bez względu na status społeczny.

W obecnym świecie, w którym żyjemy, dominują dynamiczne przemiany związane z procesem uprzemysłowienia, urbanizacji i globalizacji. Dlatego przed szkołą, według Tadeusza Pilcha, stawia się wyzwanie:

łączyć harmonijne przygotowanie do życia w cywilizacji naukowo-technicznej i wyposażać ludzi w wiedzę i sprawności instrumentalne, sprzyjające panowaniu nad światem rzeczy. Równocześnie celem wychowania jest rozwój do życia w wartościach, które określają zasadnicze cele życia człowieka. Istota wychowania w szkole będzie przysposabiać człowieka do kultury humanistycznej, do życia we wspólnocie i dla wspólnoty²⁵.

W systemie edukacyjnym proces globalizacji narzuca zmiany, jednakże placówki oświatowe jako instytucje nie są gotowe ich podjąć i nie zawsze dają możliwości wszechstronnego rozwoju swoim podopiecznym. Szkoła jest miejscem zamkniętym na nowatorskie działania czy indywidualny rozwój zainteresowań oraz uzdolnień dzieci. R. Piechociński uważa, iż :

szkoły coraz bardziej izolują się od społeczeństwa oraz od dzieci i młodzieży żyjących w tym społeczeństwie. Dzieci mają się przygotowywać do życia skierowanego ku przyszłości, choć szkoła zamknięta jest w przeszłości²⁶. [...]

Jeżeli chcemy współczesnym dzieciom i młodzieży przekazać wiedzę, która umożliwi im odniesienie sukcesu w technologicznej cywilizacji przyszłości, musimy zreformować praktykę pedagogiczną, by rozwijała wrodzone umiejętności oraz umiejętność korzystania z technologii²⁷.

Nadrzędną rolę odgrywa tu również nauczyciel, ponieważ proces globalizacji także przed nim stawia nowe, często innowacyjne, zadania. W przyspieszającym świecie to on powinien zmienić swój sposób przekazywania wiedzy – z instrumentalnego na ponadprzedmiotowe.

Szkoła jest ciągle miejscem odbywania lekcji, a te nastawione są na przekazywanie materiału do opanowania, na mniej lub bardziej tradycyjne nauczanie. Na ogół mało czasu

²⁴ R. Pachociński, *Oświata i praca w erze globalizacji*, Warszawa 2006, s. 35.

²⁵ T. Pilch, *Spory o szkołę. Pomiędzy tradycją a wyznacznymi współczesności*, Warszawa 1999, s. 209.

²⁶ R. Pachociński, *Oświata i praca...*, s. 83.

²⁷ Tamże, s. 87.

pozostaje na działalność wychowawczą. Szkoła wciąż jest dość nieporadna w zakresie edukacji emocjonalnej, pedagogiki twórczości. Jest też wciąż za mało wykorzystanym miejscem wartościowej praktyki społecznej²⁸.

Niezwykle pilną potrzebą jest przystosowanie współczesnych systemów edukacyjnych do nowych warunków gospodarczych, społecznych i kulturowych. Adaptacja ta powinna polegać na upowszechnieniu i zindywidualizowaniu edukacji, podniesieniu jej skuteczności i podporządkowaniu potrzebom społeczeństwa wychowującego, którego zbudowanie jest głównym zadaniem naszych czasów. Pełne wykorzystanie możliwości, jakie niesie współczesna cywilizacja, jest możliwe tylko przy odpowiednim poziomie przygotowania, odpowiedniej wiedzy. Wiadomości te i umiejętności nie powinny być przekazywane tylko w jakimś zamkniętym okresie. Wiedza ta musi być nabywana przez całe życie. Stąd tak głęboki sens hasła „Uczyć się, aby być”. Nabywanie jej nabiera nowego wymiaru, staje się całościowym, ciągłym procesem wobec ciągle zmieniających się sytuacji życiowych. Coraz większe tempo zmian i nowe sytuacje, w których znajduje się współczesny człowiek, wymagają nauczania innowacyjnego, pozwalającego znajdować rozwiązania w sytuacjach nowych i nietypowych, a nie tylko w znanych i powtarzalnych, jak w nauczaniu tradycyjnym, zachowawczym.

Jacques Delors twierdzi, że współczesną edukację należy oprzeć na czterech filarach²⁹:

- uczyć się, aby wiedzieć,
- uczyć się, aby działać,
- uczyć się, aby żyć wspólnie,
- uczyć się, aby być.

Naczelnym celem edukacji pozostaje postulat wszechstronnego rozwoju uczniów, który wynika z *Deklaracji praw człowieka* (art. 26, punkt 4). W zakresie treści kształcenia konieczne jest odejście od encyklopedyzmu dydaktycznego w kierunku formalizmu preferującego wiedzę operatywną, a nie bierną (pamięciową). Natomiast całe nauczanie winno przybrać charakter ponadprzedmiotowy w kierunku całościowego ujmowania wiedzy.

Stosowane metody nauczania –

winny przede wszystkim przygotowywać uczniów do samodzielnego dostrzegania, formułowania i rozwiązywania określonych problemów teoretycznych i/lub praktycznych, do korzystania z przyswojonej wiedzy w celu zdobywania nowych wiadomości i umiejętności, do myślenia alternatywnego i innowacyjnego, do antycypowania zjawisk i procesów objętych programami nauki szkolnej, a nawet – w uzasadnionych okolicznościach – wykraczających poza te programy³⁰.

²⁸ Tamże, s. 85.

²⁹ *Edukacja: jest w niej ukryty skarb*. Raport dla UNESCO. Międzynarodowa Komisja do spraw Edukacji dla XXI wieku, pod przewodnictwem Jacques'a Delorsa. http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/4_Filary_Raport_Delorsa.pdf

³⁰ Cz. Kupisiewicz, *Rzecz o kształceniu, Wybór rozpraw i artykułów*, Radom 1999, s. 82.

Zmieniająca się sytuacja na rynku pracy oraz zmiany w samej pracy stwarzają problemy w zakresie treści kształcenia. Pojawia się wiele pytań, np.: czy mają to być treści ogólnokształcące, czy zawodowe; czy kanon kształcenia ogólnego ma być jednolity, czy też zróżnicowany. Od tych aspektów zależy przecież właściwe przygotowanie do funkcjonowania we współczesnym rynku pracy i możliwość dostosowania się do zmiennej sytuacji oraz posiadanie możliwości względnie łatwego przekwalifikowania się i zmiany zawodu. Wykształcenie i wychowanie społeczeństw zdolnych podjąć wyzwania współczesnego świata wymaga głębokiej przebudowy obecnych systemów edukacyjnych. Wiele dylematów stojących przed edukacją nie ma jednoznacznych rozstrzygnięć.

Pojęcie globalizacji odnosi się do wielu różnego rodzaju, komplementarnych wobec siebie i nakładających się procesów, które polegają na uniwersalizacji zjawisk politycznych, ekonomicznych i kulturowych, od partykularnych, narodowych, do ogólnościatowych standardów, np. technologicznych, i wspólnych wszystkim grupom kulturowym układów wartości. Zjawisko to obejmuje wymiar:

- kulturowy – uniwersalizację więzi i tożsamości kulturowej,
- polityczny – unifikację ponadnarodowych instytucji politycznych,
- standaryzację ekonomiczną (także technologiczną) – prowadzącą do rozszerzania rynków obrotu produktów i kapitału.

Przejawem rozszerzania się świadomości globalnej są procesy uniwersalizacji wartości i norm kulturowych, w tym również religijnych. Zjawisko to dotyczy także sfery obyczajów, niektórych standardów związanych zwłaszcza z procesami upowszechniania się wystandardyzowanych wzorów konsumpcyjnych. Podstawowym instrumentem globalizacji kulturowej są środki masowej komunikacji, zwłaszcza telewizja i sieć komputerowa – Internet.

Warto pamiętać, że nauczyciel stanowi podstawowy składnik systemu oświatowego, na wszystkich jego poziomach, jak również we wszystkich placówkach oświatowych. Jakość oświaty w znacznym stopniu, a może i decydującym, zależy także od osobowości nauczyciela i jego dobrego przygotowania do wykonywania zawodu³¹. Ciągłe zmiany dokonujące się w obecnej dobie w zakresie edukacji wymagają coraz lepszego przygotowania merytorycznego i metodycznego. Współczesne międzynarodowe tendencje w pedagogice oraz myśli oświatowej skłaniają do kształcenia dla istnienia, dla bycia jednostką „specyficznie ludzką”, kształcenia bez granic³². Od pedagoga żąda się i wymaga wciąż twórczej, innowacyjnej pracy, czyli rozwiązania wielu spraw i pokierowania nimi w zależności od konkretnej sytuacji. Nauczyciel powinien być osobą autorefleksyjną, charyzmatyczną, artystą w swojej pracy zawodowej.

³¹ R. Pachociński, *Edukacja nauczycieli w krajach Unii Europejskiej*, Warszawa 1994, s. 113.

³² W. Prokopiuk, *Samokształcenie współczesnych nauczycieli. Teoria i praktyka*, Warszawa 1995, s. 66.

Bibliografia

- Edukacja: jest w niej ukryty skarb*. Raport dla UNESCO. Międzynarodowa Komisja do spraw Edukacji dla XXI wieku, pod przewodnictwem Jacques'a Delorsa; http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/4_Filary_Raport_Delorsa.pdf.
- Grodzicki J., *Edukacja czynnikiem rozwoju gospodarczego*, Toruń 2000.
- Juszkiewicz N., *Nauka i technika jako czynnik rozwoju*, Poznań 1999.
- Kupisiewicz Cz., *Rzecz o kształceniu. Wybór rozpraw i artykułów*, Radom 1999.
- Leśniak M., *Edukacja na tle procesów globalizacji*, „Nowa Szkoła” 2009, nr 6.
- Mastalski J., *Szkoła wobec wyzwań globalizmu*, „Wychowanie na co Dzień”, 2007, nr 7–8.
- Nowosad I., *Szkoła jako sił napędowa rozwoju szkolnictwa*, „Nowa Szkoła” 2002, nr 4.
- Oleszkowicz A., Seneko A., *Psychologia dorastania: zmiany rozwojowe w dobie globalizacji*, Warszawa 2013.
- Pachociński R., *Oświata i praca w erze globalizacji*, Warszawa 2006.
- Pachociński R., *Oświata XXI wieku, Kierunki przeobrażeń*, Warszawa 1999.
- Pachociński R., *Edukacja nauczycieli w krajach Unii Europejskiej*, Warszawa 1994.
- Pilch T., *Nadzieje i zagrożenia globalizacji, cz. 1*, „Horyzonty Wychowania” 2005, nr 4.
- Pilch T., *Spory o szkołę, Pomędzy tradycją a wyznaniem współczesności*, Warszawa 1999.
- Prokopiuk W., *Samokształcenie współczesnych nauczycieli. Teoria i praktyka*, Warszawa 1995.
- Strategia rozwoju i edukacji na lata 2007–2013*, MENiS, Warszawa 2005.
- Smotalski A., *O twórczości zawodowej nauczyciela*, „Nowa Szkoła” 1986, nr 9.
- Stiglitz J.E., *Globalizacja*, Warszawa 2005.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2012.
- Szymański M.J., *Edukacyjne wyzwania globalizacji*, „Edukacja” 2002, nr 4.

Chances and educational threats to the globalized world

Summary

The authors of the article attempt to face the reality of the phenomenon of globalization in the context of chances and educational threats to the globalized world. We believe that while analyzing the question one should consider various aspects frequently included in a day-to-day didactic and pedagogical processes. New challenges which are introduced into education always rise concern but also give grounds for hope.

Keywords: globalization, chances, threats, education, school, didactic process, pedagogy, teacher.